

קינות-שואה בתשעה באב

(פרשה עלומה בפעלו של הרב מ"מ כשר זצ"ל)

הקדמה

בקהילות רבות בקרב מחננו נוהגים לספח לקינות תשעה באב גם אי-אלו קינות על השואה. הכל חשים כי "עיקר חסר מן הספר", וקינות על פרעות ת"ח ות"ט מחווירות לעומת שואת אירופה ת"ש-תש"ה. ראוי ביותר לעודד מנהג זה ויש לקרוא לרבני הקהילות להרחיב יריעה זו והפכה למרכז אמירת הקינות. מעבר למחויבות הטבעית לקונן על פורענויות דורותינו, הרי מחפשים אנו 'התחברות' לתפילות ולחוויות בתי הכנסת, ולענין קינות ט' באב דרך זו נכונה ביותר.

דא עקא, טרם הונח על שלחן הקהילות סדר קינות-שואה יתקני. הקינות הנספחות מחולקות לבאי בתי הכנסת, ביזמות מקומיות, כעלונים פרטיזניים. בבתי מדרש חרדים נפוצים קונטרסי קינות לתשעה באב ובהם 3-4 פיוטי אָבל שנתחברו בעיקר ע"י אישי חסידות. בחוג זה מתנהל פולמוס זוטא האם יש בכוחנו לתקן נוסחים חדשים¹.

אני מבקש ברשימה זו להידרש לנושא באמצעות סיפור פעלו בתחום זה של אישיות רבת-אנפין אשר חי בדורנו, הלא הוא הרב מנחם מנדל כשר זצ"ל². המסר העולה מן הדברים היא התהייה האם בכוחנו לחדש בכלל? ובעיקר, האם נוכל לפעול בסדרי בתי כנסת גם ללא הציבור החרדי?

1. לאחרונה התפרסם מאמר מחקרי מאת מרדכי מאיר, אקדמות ט', על הקינות לזכר השואה. פעלו של הרב כשר, ונסיונותיו לייסד מסכת קינות כזו, לא נודעו לבעל המאמר. הרב כשר מוזכר רק כמקבל אגרת בנדון מאדמו"ר מקלויזנבורג. ראה להלן הערה 8.
2. נפטר בירושלים בכ"ד מרחשון תשמ"ד. לדעת-לצערי קורא אנכי עליו "תלמיד חכם שלא נספד כהלכה".

תשובתי האישית היא חיובית, לשתי השאלות, אך חוששני כי רפיון ידיו של הרב כשר לנוכח 'משיכת כתף' ו'מה שהיה הוא שיהיה' - היא אופיינית לכולנו.

א. צורה

הרב מנחם-מנדל כשר זצ"ל מוכר לכולנו בעיקר מתוך מפעלו המונומנטאלי "תורה שלימה". לרבים מאתנו נשתמר לו פינה חמה בלב בעקבות ספרו עב-הכרס "התקופה הגדולה"³ שנכתב כביטוי להתעוררות רבתי בעקבות ישועת 'ששת הימים' ושחרור ירושלים שבין החומות. לא הכל יודעים עד כמה היה קשור בכל נימי לבו לישוב ארץ ישראל⁴ ועד כמה היה חדור בהשקפת עולם ציונית-תורנית, למרות השתייכותו החוגית לחברה החרדית, ולחסידות גור.

בשנות תשל"א-תשל"ו יוצא הייתי ונכנס אל ביתו של אותו גאון ברחוב מלאכי בירושלים. הרב ישב שם כ-20 שעות ביממה, ספון בספרייתו שכיסתה כליל את ארבעת קירותיו של אולם ענק, אשר במרכזו שולחן אדירים הראוי לאכלס סביבו לפחות שבעים מזקני ישראל, והוא גדוש ספרים, נערמים ופזורים. הרב הקשיש היה מקפץ בקלילות, ואף מטפס על כסא או סולמון, לשלוף ספר מהכא ומהתם, ומצביע מבעד לעדשה 'מגדלת' על קטע שהיה נצרך לעניינינו באותה שעה. עסקתי אז בשכתוב מקצת כתביו, בהלכות שבת וכן בנושאים שהזמן גרמן ורוח גדולה, לאומית וציונית נשבה מהם.

בצהרי צום תשעה באב תשל"א צלצל הטלפון בביתי; הרב כשר שאלני בקול אבלים האם אוכל לבוא אליו "מיידי, עכשיו"! בתוך זמן קצר הגעתי לביתו, והפעם, לראשונה, לחדרו הפרטי בבית מגוריו הצמוד. "מה אתה עושה בתשעה באב?" שאלני, ומיד שח את אשר עם לבו⁵: "אני איני מסוגל לומר קינות; הן אינן מדברות אלי לאחר השואה האיומה באירופה! אי אפשר לבכות את הרוגי מגנצא, וורמייזא ואשפירא ולזנוח-לשכוח את קול דמי אחינו הזועקים אלינו מאושוויץ, ממיידנק ומטרבלינקה" - כה אמר הרב יליד ורשא המעטירה, והשלים בעיניים דומעות: "הנהגתי לעצמי לקרוא בספרי שואה ובמאספי זכרונות לקהילות שחרבו,

3. "פרקי התבוננות במצב האומה וארצנו הקדושה בשעה זו, ובירור מקיף על דרכי הגאולה וסימניה, ובסופו מוסף ספר קול התור, פרקי גאולה מאת הגאון המקובל ר' הלל משקלוב זצ"ל בו חזון נפלא של רבנו הגר"א זצ"ל, המפיץ אור בהיר על מאורעות תקופתנו", ירושלים תשכ"ט.
4. הרב מ"מ כשר היה ראש הוועד ליסוד היישוב מגדל-עדר בגוש עציון בשנת תרפ"ז (1927). מעיד אנכי כמה שמחה שמח אותו צדיק כשנתבשר לאחר מלחמת ששת הימים כי כבר עציון שב לאחוזתו, וקיבוץ מגדל-עז קם על אדני מגדל-עדר.
5. הציטטין מכאן ואילך, מדברי הרב כשר, שאובים מן הזיכרון הבלתי-מדויק.

ואלו הן הקינות השוברות את לבי", ובזווית עיני הבחנתי באלבום קהילות פולין שהיה מוטל על מיטתו.

בו במקום ובזמן שטח את משנתו: "הכרחי לערוך ספר קינות על השואה ולהפיצו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות! ובמקום שאין אנשים אטול משימה זו על עצמי; אדפיס ואפיץ ואעשה נפשות לעניי". ומשימה הטיל עלי; לחפש ולחטט אחר 'חומרים', דהיינו קטעי פרזיה או שירה שנדפסו אי-פה אי-שם, ואשר יתאימו לדעתו-לדעתי להיאמר בשילוב עם הקינות המסורתיות לתשעה באב. הרב שמר לעצמו את זכות העריכה, ואת שרביט החיתוך והזיטוי.

חדשים מספר חזרתי אחר 'קטעים רלבנטיים' ובמקביל נרתם הרב כשר למסע שכנוע רבנים ואדמו"רים, שהרי נטוע היה בעולמה של חסידות גור. וכך היה אומר: "משימה קדושה זו תצליח אך ורק אם קינות השואה יכנסו לשטיבלאך, לקלויז החסידי ולישיבות החרדיות. אם ספרון הקינות שאדפיס ייאמר רק ב'היכל שלמה' (משכן הרבנות הראשית דאז), בקיבוצים ובשיכונני המזרחי - הנושא לא יחזיק מעמד, ולא ישתרש במסורת העם", ואולי צדק!⁶ לפיכך תנאי היה בדבר, וכפול כמעשה בני גד וראובן: "עליך לאתר אך ורק קינות שנכתבו ע"י שלומי אמוני ישראל; הרבי מגור לא יעלה על דל שפתיו פיוט, תפילה או קינה שנכתבו ע"י חילוני או אשה!" כבר אז הכיר הרב כשר את קינתו של הרב מיכאל דוב וייסמאנדל "סלח נא" והפטיר: "כזה ראה וקדש"⁷.

למרות שאינני בעל עט פיוטית, ואיני מתמחה בתפילה, בשירה או בליטורגיה, נתמלאתי התלהבות דקדושה, שינסתי מתני וביליתי שעות ארוכות בספרית יד ושם, בספריה הלאומית וכיוצא בהן, לתור ולדלות ממה שנכתב במישרין כפואמות, או ממה שניתן לגזור וליטול קטעים מפוזרים. עד מהרה התברר כי החומר דל למדי, לאור התנאי המובהק אשר אליו הייתי מושבע ועומד (שאיבה ממקורות רבניים שנכתבו על טהרת הקודש בלבד).

חזרתי לשולחי ונסיתי לשכנעו כי יש מקום לשלב אמירות משל אורי צבי גרינברג למשל, שהיה יהודי 'רלגיוזי' וקרוב מאד לדת; או משל יצחק קצנלסון הי"ד, שנספה בגטו ורשה ומיתת קדושים זו כפרתן; ושמה גם משלחנם של סופרים ומשוררים כאברהם קריב, ש' שלום, מלכה שפירא וזלדה. בלעדיהם - ההיצע דל, ועמם - יש 'כזית'. הרב כשר הגביה את עיניו העצובות, הדומעות, וחשתי כי אין פיו ולבו שווים, וכי רוחו הגדולה והזועקת היתה בעצם

6. ויום הזיכרון לקדושי השואה שנקבע לעשרה בטבת ע"י הרבנות הראשית - יוכיח!

7. במלאכת איסוף-קינות רשמתי הערת שוליים בצד קינה זו: "לדעתי אינו מתאים; א. לא מרשים ולא מרגש. ב. תוכן מעורפל ובלתי ברור. ג. סגנון וחרזנות לקויים למדי. ד. עיקר התוכן איננו קינה אלא תוכחה לדורנו וקריאה לתשובה. ה. ניכרת נימה פולמוסית (וחצי פוליטית?)."

'בצד שלי': "זה לא יעבור את מפתן השטיבעל החסידי. אולי בקושי אפשר לקבל את ביאלר (י'אלי אלי נפשי בכי') ואת יעקב רימון וחיים חמיאל ה'ציונייס', וגם זה בדוחק רב! רק פרי עטם ורוחם של רבנים ואישי תורה ידועים יירצה".

כאמור, הרב כשר החל להכשיר את לבבות אישי תורה מחוגו, ואף צירף לענין את ר' משה פראגר ז"ל, סופר חרדי ידוע שהקים את גנזך השואה בבני ברק, ושלתנו נועצנו לעתים כמין יועדה לקידום הנושא. לילה אחד סיפר: "כבר שוחחתי עם הרב הראשי הרב א"י אונטרמן (זצ"ל), ואם שר הדתות (יבלח"ט) זרח ורהפטיג, והם הסכימו מיד ואין כל בעיה בצד הזה. עכשיו אני צריך לרתום שני אישי חסידות כפורצי הדרך, ויש סיכוי לכך, הלא המה האדמו"רים לבית גור וקלויזנבורג (צאנז). שוחחתי עם האדמו"ר מגור (זצ"ל) שבית מדרשו מעבר לכביש הוא-הוא מקום תפילתי הקבוע, ואף נסעתי במיוחד לנתניה ונפגשתי עם האדמו"ר מקלויזנבורג. אני ממתין לתשובה משניהם⁸, ובינתיים אדבר עם אדמו"רים ורבנים נוספים"⁹.

ב. חומר

בינתיים התרכז באמתחתי חומר היולי והצטברה רשימה ביבליוגראפית 'פוטנציאלית' לקינות, הלקוחה מספרים, מכתבי עת, מעיתונות וכד', ונערכה חלוקה ראשונית לשני מדורים: א. קינות ותפילות לקב"ה. ב. חוויות, לקח והתבוננות. אעתיק כאן מתוך דף במחברתי, אליו הוצמדו צילומי הקטעים, אשר פורטו עד כדי סימון כמות השורות המתאימות, לעניות דעתי, ומתוך התייעצות עם הרב היוזם.

במסגרת ריכוז החומר ומיונו ציינתי מראי-מקומות למשוררים ולסופרים נוספים מן הזן החילוני, המסורתי וכמובן הדתי-לאומי והחרדי (כמו ר' משה פראגר, מאיר בוסאק, אהרן צייטלין, פנחס פלאי, אהרן מירסקי, חיים גראדה ועוד), וכן הפניות לספרי זיכרון, אנתולוגיות ועתונות רלבנטיים.

8. שמחתי-נעצבתי לקרוא במאמרו של מרדכי מאיר הנ"ל את מכתבו של האדמו"ר מקלויזנבורג לרב כשר, שלא ידעתי על קיומו, ובו הוא מפקפק ביכולתנו לערוך קינות שהם "ענין רוחני גבוה מעל גבוה", ורק הקדמונים ידעו "לקונן ולקבוע הדבר לדורות ברום מעלת קדושתם ויראתם". וראה להלן סמוך לסוף מאמרי זה.

9. כמדומני שמנה ביניהם גם את הרצ"י קוק והרשי"ז אויערבך זצ"ל ויבלי"ח הרא"מ שך.

ג. עשיית נפשות

לאחר שחלפה כמחצית השנה, מתשעה באב תשל"א עד לאחר עשרה בטבת תשל"ב, עשה הרב כשר מאמץ נוסף. הוא חיבר מנשר מיוחד ופנייה בנדון לרבני ישראל ולגדולי תורה כדי למשכם ל'פרוייקט' זה. את המנשר סיים במלים: "ערכנו סדר קינות מלוקט למען יוכל כל אחד מישראל לשפוך מרי שיחו ולהזיל דמעה על העם כי נגדע. נסמיד קינה לקינה ואבל לאבל, ועל הכל נאמר יתגדל ויתקדש שמייה רבה". למען האמת לא נערך וסדר הקינות מחכה לגואל. משפטים אלו נכתבו על ידו במטרה לקדם את המשימה החשובה הזו. לצערי לא זכור לי באיזה היקף הופץ המנשר. וזה נוסח פנייתו הנרגשת, המתפרסמת כאן לראשונה בקיצורים מעטים:

בי"ה, כ"ד טבת תשל"ב.

לכבוד הרב _____ אחדשה"ט!

אביע בזאת מעט מרגשי לבי החוזרים ונעורים מחדש כל יום מימי התעניות: כוונתי לענין זכר השואה. הרבות מלים אך למותר והלב נקרע מעוצם היגון. עת לעשות משהו, והמעט שניתן הוא לתקן סדר קינות לאומן בתשעה באב, בתוך שאר קינות החורבן ופורענויות הגלות. הריני מצרף בזה דפים אחדים כהסבר לרקע ההצעה, והדברים מדברים בעד עצמם. הרינו קוראים לכלל הציבור הרבנים להתלכד בנושא זה, למען קדושינו וחללינו ולמען זכרם כי לא ימוש מתוכנו.

יודיעני נא כת"ר את סמיכות דעתו בנדון.

בברכת מנחם ציון ובונה ירושלים,

(--)

יגון וקינה

איככה נאלמנו? איככה נחשה? איככה נוכל לתת מחסום לפינו וללבנו? איה מקונן? איה סופד? איה נושא נהי? מה אירע לנו, לשארית הפליטה, כי שכחנו חלילה את חללינו, את קדושינו? כרתו אברים ממנו, ראשי אברים ומרבית גופנו, ואנו - איננו צועקים, איננו מקוננים, איננו מרעישים עולמות, שבנו והיינו כאילו לא היה דבר.

פורענויות רבות ניתכו עלינו... אך פורענות כזו, שכול כזה, אשר דורנו הוכה בהם, לא היתה כזאת בישראל. למיום ברוא א-להים שמים וארץ לא נשמע כדבר הזה. ששה מליונות, שש

מאות רבואות, מאחינו בני ישראל הועלו על המוקד, נעקדו והומתו במיתות משונות ואכזריות. שליש מעמנו נכרת בזדון עריצים, לב האומה נעקר, ונותרנו ערום ועריה, פליטה ושארית. למעלה ממליון ילדים הועלו לגרדום, נטבחו ונערפו, ואנו - אין אנו יוצאים מכלינו... קהילות שלמות הוכרעו למות, וצעדו אליו בראש יהודי מורם, ביניהם רבנים ודיינים, בעלי תורה ויראה, בעלי חסד ורודפי צדק, חסידים ואנשי מעשה, צדיקים וצדקניות, ועל כולם - ילדים ותינוקות עוללים ויונקים, למאות, לאלפים, לרבבות, למליונות. ידע עם ישראל לקבוע לו מועדיו בלוח השנה, מועדים לשמחה וזכר לימי פורענות. אין כעם ישראל החי עם עברו, הנושם בכל יום את העבר, ההווה והעתיד. עם שאיננו שוכח, עם הזיכרון. לפלא בעינינו שעד כה לא נתקבלה בציבור כל תקנה על דעת רבותינו, מאורי הדור ומנהיגיו, לקביעת יום לשואה נוראה זו. אין זאת כי גדול כים שברנו ואין מי שיוכל להתנער מיגונו ולהמעיט, כביכול, את אבלנו התהומי הזה ע"י צמצומו ליום מסוים, לשעה מסוימת ולסדר קינות מסוים. כה גדול השבר, כה תהומי ונוראי, שאין לצמצמו, שאין לערכו במלים, שאין לבן-תמותה היכולת להקיפו ולהכילו...

מאידיך, חזקה על המת שישתכח מן הלב. הדור הבא אחרינו לא יחוש בגודל האסון, בגודל הפורענות שניתכה עלינו בזרוע עוזו יתברך. זכר השואה הולך ונשקע, הולך ונשכח מן הלב, אולם קול דמי אחינו זועק אלינו מן האדמה, זכרונו! זכרונו וחיו. קול המליונים שנשרפו בכבשונות ושנחנקו בתאי הגזים, ושהומתו בכל המיתות המשונות שבעולם, קולם בוקע וקורא לכולנו: אל תשכחונו! קולם הטהור של מליון התינוקות, ילדים וילדות, שלא טעמו טעם חטא ושלא הספיקו להבין את הסובב אותם, - קולם בוקע וזועק עד שמי מרום: הילילו, זעקו, קוננו, אל דמי לכם!

לקח השואה

מלבד הקינות והיגון עלינו לתת את לבנו ולהטות את אזנו ללקח השואה, להתבוננות במוסר השכל העולה מפורענות זו. עם ישראל מובל לטבח, עם שלם נעקד ונשחט, ואומות העולם עומדות מנגד. ששה מליונות מושמדים, בפרהסיא לעין השמש, והעולם כולו - הפרימיטיבי והנאור - שותק ומחריש. "טוב שבגוים הרוג", הטובות שבאומות העולם לא הושיעונו ולא יושיעונו. היה לאל ידם של אומות העולם, במיוחד של בעלות הברית, לצמצם את ממדי השואה, לפעול בתוקף כנגדה, להרתיע את המשמידים - אך אצבע לא נוקפה, הכל ידעו, הכל ראו, אבל אין אומה ולשון שאבדן היהודים נגע ללבה. לא בהם נבטח ולא אליהם ניחל. ישראל בטח בה'.

ובמבט חודר נסיק לקח נוסף: השמדה זו שלא היתה מאז ברוא אלקים שמים וארץ, השמדה זו נעשתה בידי ה"עם הנאור" ביותר. בידי האומה שנשאה את דגל התרבות המערבית. אומה

זו סימלה, כביכול, את התפתחות הרוח, את ה"השכלה", ה"פרוגרסיביות" ושאר מושגי סלף של התרבות המערבית. תרבות זו פשטה את הרגל, השואה הציגה ככלי ריק, כנבובה. לא עם פרימיטיבי שחט מליונים כחיית טרף. לא אומה נחשלת ומפגרת. הציזיליזציה האירופאית פשטה את מלעותיה והשחיזה את צפורני הטרף שלה. כל אותה תרבות נתגלתה כטיח תפל, כמוץ שדוף.

כל ה"תורות העולמיות", כל התרבויות האנושיות, שוות כקליפת השום. ברגע אחד מתהפכות הן ומתגלה קלונן וערוותן. רק תורת ישראל היא הראויה לשם תרבות, המעדנת את דבוקיה, המטהרת את האוחזים בה והמקדשת את ההולכים בדרכיה. לפיכך ראוי לנו לקבוע יום מיוחד, שעות מיוחדות, בו נייחד את לבנו ליגון וקינה, לזיכרון וללקח.

ימי תענית

וכבר היה לעולמים! גדולי ישראל קבעו ימי תענית לדורות לזכר מאורעות עגומים, עקובים מדם, בתולדותינו;

כ' סיון ד"א תתקל"א נקבע ע"י רבנו תם ליום תענית צבור לדורות, על אודות עלילת דם בצרפת שאירעה ביום הזה. באגרת ששלח לקהילות הקודש קבע: "גדול יהיה הצום הזה, כ' בסיון, מצום גדליהו כי יום כפורים הוא". והעיד בספר עמק הבכא עמ' 40-37: "וקבלו היהודים אשר בצרפת ואיי הים את היום המר הזה ליום הספד ותענית וזכרו לא יסוף מזרעם כדבר הגאון רבינו יעקב ב"ר מאיר אשר כתב לאמר: גדול יהיה הצום הזה מצום גדליהו כי יום כיפורים הוא".

ומגלגלין חובה ליום חייב. ביום זה - כ' בסיון - נשנו מאורעות דמים בגזרות ת"ח-ת"ט, בעיר נמירוב המעטירה התחוללה הפורענות ביום זה, בשנת ה' ת"ר, ועד ארבע ארצות קבע בשנת ת"י בדברים הבאים:

"הקצינים חזני הארבע ארצות, ראשיהם ומנהיגיהם והאלופים אשר בראשם, הגאונים ראשי ישיבות ואבות בית דין, בהיותם בהתוועדות דק"ק לובלין, בין גאולה לגאולה דשנה זו תא"ו יו"ד לפ"ק (1650) עלה המוסכם ביניהם, קבלו עליהם ועל זרעם אחריהם, להתענות בכל ארבע הארצות את יום העשרים לחודש סיון בכל שנה ושנה ביום ההוא, אשר התחילה הצרה בק"ק נעמרוב הגדולה. והיום ההוא נכפלה בו הצרה, שכן מלפנים היתה בו גם כן גזירה רעה בשנת תתקל"א לפרט, כמו שנמצא בסליחות שאומרים אותם במוסף יום הכיפורים סימן קי"ב, שתחילתה אמוני שלומי ישראל וכו'.

וזכר מן שמונה עשרה ומעלה ונקבה מבת חמש עשרה ומעלה מחויבים להתענות, כמו בתענית ציבור. אך מעוברות ומניקות וחולים, לא עליכם, יתנו פדיון. גם בכלל יהיה מכל אחד כופר

נפש ולחלק לעניים לומדי תורה. ומחויבים לקרות "ויחל" - שחרית ומנחה, כמו בתענית ציבור. גם להזכרת נשמותיהם של ההרוגים אשר לא ייספדו מרוב, בעוונותינו הרבים, יהיה נאמר "א-ל מלא רחמים" וכו'. כן גם בכל רגל ורגל יאמרו "א-ל מלא רחמים" להזכרת נשמותיהם."

הש"ך - מגדולי הפוסקים - כותב (במגילת עיפה):

"על כן קבעתי לעצמי ולדורות ולבנים ולבני בנים יום צום ותענית ואבל ומספר וקינים. ביום עשרים לחדש סיון שבו ניתנה תורה היקרה מפגינים, ועתה קרעוה פרעוה גויים רבים המונים - יען יום היה תחילה לגזירות ומכאובות וחולאים רעים ונאמנים וגם כי בו הוכפלו הצרות וקלקולים מקלקולים כי גם גזירת תתקל"א היה ביום ההוא באותם הזמנים וגם כי יום זה לא יארע בשבת קדש בשום פנים על פי הקביעות והלוחות אשר בידנו מתוקנים וחברתי אלו הסליחות והקינות בבכי ותחנונים לאומרם ביום זה בכל שנה ושנה עידן ועידנים וכל אשר הריחו ה' ביראתו ובשם ישראל מכונים ישים על לבו אלו הדברים והעניינים ויקבע לעצמו יום זה לקונן עליו כעל שני חורבנים."

וז"ל הט"ז או"ח (סי' תקסו ס"ק ג):

"התענית שגזרו מנהיגי שלש הארצות, בצירוף גאונים להתענות בכל כ' סיון משום רוע הגזירות בעו"ה, יש לקרות ויחל אפילו כשחל ביום ב' או ה'. שתענית זה הוא קבוע אפילו ביותר מבי' וה' דאחר הפסח וסוכות." תענית ציבור אחרת נקבעה לזכר שריפת התלמוד בפאריס, ביום ו' לפ' חוקת בשנת ה' ב'. וכתב בשבלי הלקט רס"ג, דין ארבע צומות:

"ועל שאנו עוסקים בהלכות תענית ובעניין שריפת התורה כתבנו זה לזכר מה שאירע בימינו על רוב עוונותינו אשר גרמו לנו ונשרפה תורת א-להינו בשנת ה' אלפים וכי שנים לבריאת העולם, ביום ששי פרשת וזאת חקת התורה כעשרים וארבע קרונות מלאים ספרי התלמוד והלכות ואגדות בצרפת, כאשר שמענו לשמע אוזן. וגם מן הרבנים שהיו שם שמענו שעשו שאלת חלום לדעת אם גזירה היא מאת הבורא, והשיבו להם: "ודא גזירת אורייתא", תרגום אונקלוס על "וזאת חוקת התורה" ופירושו ביום ו' זאת חוקת התורה היא הגזירה. ומאותו יום ואילך קבעוהו היחידים עליהם להתענות בו בכל שנה ושנה, ביום ו' של פרשת זאת חוקת התורה. ולא קבעוהו לימי החדש".

המהר"ם מרוטנבורג חיבר קינה מיוחדת על מאורע זה, שתחילתה "שאלו שרופה באש לשלום אבליך..." (והיא נאמרת בתוך הקינות לט' באב):

אם באנו למנות כל הימים שנקבעו לזכרון הפורעניות אין אנו מספיקים. צרות האחרונות משכחות את הראשונות, יד ה' היתה בנו ורעה רדפה רעה. גזירות ת"ח ות"ט הן הבולטות ביותר שבגינם תקנו תקנות ויסדו קינות. נזכיר לדוגמא את תקנות ועד מדינת ליטא (עפ"י פנקס מדינת ליטא לשי' דובנוב) שכתבו לאמר:

"בראותנו גודל הרפתקאות והמאורעות, צרות רבות ורעות, בצוק העתים הללו אשר עברנו בין הגזרים... נתנו לב, ועל פי שקלא וטריא עלה המוסכם לאסור איסור שלא יעלה על נפש מישראל משך ג' שנים רצופות מן חיי אייר ת"י לפ"ק שום מלבוש דאמשאק או אטליס או סאבינק וסמיט וגולדן שטיק, הן בגד עליון הן בגד תחתון וכו'... הן חדשים הן ישנים... כללא דמילתא: שלא יעלה על נפש מישראל, אם עשיר אם דל, איש ואשה בחור ובתולה, שום מלבוש ושום בגד פשתן שיהיו בו חוט כסף או חוטי זהב או פליטרלק כלל, בשום אופן בעולם, הן ישנים הן חדשים, כל משך הזמן הנ"ל. גם אין לנשים לקשט בשלשלאות של זהב ולא מרגליות בצווארה. ולבתולות ג"כ אסור במרגליות ברחובות העיר בגלוי, וכל מה שנאמר למעלה במלבושים או בבגדי פשתן יהיה אסור הן חדשים הן ישנים, אם עשיר ואם דל איש ואשה בחור ובתולה, יהיה מה שיהיה, שווים כולם בזה... ועל פרנס החודש של כל קהלה מוטל בעונש חרם להשיגח על תיקון זה."

זכר השואה בט' באב

להוותנו מצויים עוד ועוד ימי תענית שנקבעו זכר לפורענויות משך כל תקופת גלותנו הארוכה. מכאן תשובה ברורה לטוענים שאין בידינו הכוח ולא הסמכות לתקן ימי זיכרון נוספים. אמנם אין כיום סמכות תורנית מובהקת המקובלת על כלל ישראל כולו מבלי הרהור וערעור, אך כבר הורו לנו גדולי ישראל בכל הדורות איך עלינו להתנהג במאורעות קודרים ואפלים כאלו.

אמנם יש אולי סיבה נוספת לכך שגדולי ישראל אשר חיו אחרי השואה לא תקנו יום אבל מיוחד; כה גדול שברנו, עמוק מני ים ובוקע עד שמי מרום, כה תהומי ועל-אנושי, עד שההוגה בו, הנזכר בו, המשקע עצמו ביגונו זה עלול ח"ו להגיע לידי מרה שחורה ודכאון ר"ל. התורה מסייגת את האבלות, אבלות היחיד על קרוביו, ומצמצמת אותה למסגרות של שבעה, שלשים, וי"ב חודש, ותו לא. אל לו לאדם להפריז באבלו, לשקוע בו, להסחף עמו לעולמות של תהום, של נפש לאה עד דכא. אנו, דור השארית, דור שרידי חרב, דור הפליטים, דור שחזה האימים על בשרו, עשויים אנו לאבד את שווי המשקל הנפשי, את אמת המדה.

הימים שנועדו לזכרון השואה - כגון כ"ז בניסן ועשרה בטבת - לא מצאו הד עמוק בלב הציבור הרחב. לא באנו, איפוא, לגרוע מהם אלא להציע כי בטי' באב - יום הפורענות והיגון - יעלה כל יהודי זכר השואה בקינותיו ובאבלו. מדי שנה בהגיע היום המועד לפורענות, ט' באב, הלא כלימה תכסה את פנינו ובשנו גם נכלמנו על כי בקינותינו נפקד מקומו של החורבן האחרון, חורבן יהדות אירופה בשנות ראינו רעה, ת"ש-תש"ה, בהן תש כוחנו, או לנו כי נדמינו.

אל קינות החורבן נוספו בספרי הקינות פיוטים שונים על פורענויות בגלות אשכנז וספרד, על פרעות בימי מסעי הצלב, גזירות ת"ח ות"ט ועוד. ביום זה יילילו בני ישראל ודמעתם מצויה. ביום זה נושאים אנו על ראשינו ובלבותינו זכר החורבנות כולם, ולא אחד עומד ותמה על עצמו: איפה הביטוי לשמה שהחזיקתנו, לאותה שואה נוראה? הלא ללעג היינו בעינינו: המתאבלים על פרעות מסעי הצלב בשעה שמתינו מוטלים לפנינו, בשעה שקרבנות אותה שואה נוראת-אימים ניצבים לפנינו ואנו מתעלמים, חלילה, מהם ומיגוננו. יתר על כן: לא אדם אחד מרגיש מעין "שקר בנפשו" והרגשת "מן השפה ולחוץ", לקונן ולזעוק על חורבן קהילה אחת - כגון אשפירה או וורמייזא - בו בזמן שאיננו מצרף לקינתו זו את חורבן של מאות ואלפי קהלות ישראל באירופה בדורנו אנו.

תענית כט,א: "ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא, אמר רבה אמר רבי יוחנן: אותו לילה ליל תשעה באב היה, אמר להם הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם ואני קובע לכם בכיה לדורות". ואמרו בפתיחתא דאיכה רבתי יח: "הרווני בלענה - בתשעה באב." יום תשעה באב רצוף פורענויות, ורעה תרדף רעה. נזכור כאן בסקירה שטחית מקצת מפורענויות ט' באב:

ה' ס"ו - כפתור ופרח פרק ת"א - חורבן בתכ"נ ובתיהמ"ד בצרפת ובפרובינציה (עיי"ש).

ק"ח - עלילת דבר והרג ביושבי טריגיה ועוד מקומות.

רנ"ב - גירוש ספרד.

ת"ח - חורבן קהלת קונסטנטיין ע"י הקוזקים.

ת"ל - גירוש יהודי אוסטריה.

תרע"ד - פרצה מלחמת העולם הראשונה.

ת"ש - פקודת הגיטאות בפולין.

הכל מודים כי עת לעשות, עת לקום ולתקן תקנות קבועות. וכל גדולי ישראל מסכימים ומצפים. לפיכך קמנו אנו, קבוצת אנשים אשר א-להים בלבבם, והאבל נוקב בהם ויורד עד השיתין, קמנו ועשינו. ערכנו סדר קינות מלוקט למען יוכל כל אחד מישראל לשפוך מרי שיחו ולהוזיל דמעה על העם כי נגדע. נסמיך קינה לקינה ואבל לאבל, ועל הכל נאמר "יתגדל ויתקדש שמייה רבה."

עד כאן מנשר מיוחד במינו זה, אשר נהמת נפשו של הרב כשר משוקעת ורוויה בו.

ד. נטישה

בחלוף מספר חדשים נוספים, בהמשך שנת תשל"ב, נדמה פעילותו ולא ידוע לי על אפיקי פעולה ממשיים נוספים אשר בהם ניסה לקדם שאיפת לבו זו. כמדומה שהרב נואש, ולפחות פג מרצו ונצטננה התלהבותו; מיעוט 'חומר רבני מתאים' ותגובות ספקניות שהגיעוהו מעולם התורה החרדי חברו יחדו להוריד פרופיל ולנטוש את המטרה שכה האמין בה.

בעתון "המודיע" האגודאי, בכ"ז אב תשל"ז, התפרסמה רשימה בה נאמר כי בשנתון "נועם" הקרוב, היו"ל ע"י הרב כשר ובית "תורה שלמה", יופיע מאמר בו יתבאר על פי מקורות שונים שיש להסמך קינות שואה לטי' באב. בכתבה זו נאמר: "יש עוד מקור לרעיון זה (נתפרסם בשם הרב ח' צימרמן שליט"א [זצ"ל]) מפירוש המיוחד לרש"י בדהיי"ב עה"פ ויקונון ירמיהו על יאשיהו, ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם על יאשיהו עד היום, ויתנום לחוק על ישראל, והינם כתובים על הקינות, מפרש רש"י: 'כשמזדמן להם שום צער ובכיה, שהם מקוננים ובוכים על המאורע, הם מזכירים זה הצער עמו. דוגמא בטי' באב שמזכירים קינות על ההרוגים בגזירות שאירעו בימינו כן יבכיון על מות יאשיהו'. מבואר שיש לקונון על השואה בטי' באב כמו שאר צרות ישראל המוזכרות בקינות שאנו אומרים בטי' באב."

ובהמשך הכתבה: "הרב כשר מספר שדיבר עם רבנים שהסכימו לו שזה נכון מאד והם מוכנים לעזור לו. ויש שיעצו שהקריאה בענין זה ראוי היה שתבוא מגדול בתורה בישראל שעבר בעצמו את נוראות השואה. לשם כך, מספר הרב כשר, נסע לכ"ק אדמו"ר מקלויזנבורג בנתניה, ונתן לו את הקונטרס הדין בענין זה, וגם הציע לפניו כל הענין בע"פ. הדבר הוטב מאד בעיניו ואמר שהוא יתחיל בקרוב להשתדל בזה, ומסיבות שונות הענין לא זי"10.

בניגוד לאופטימיות זו, לפיה האדמו"ר מקלויזנבורג-צאנו יירתם לענין, מסרב האדמו"ר במכתבו לרב כשר באותה שנה (בי שבט תשל"ז). התפרסם במאמר הנ"ל, הערה 1, מתוך מכתבי תורה - שפע חיים ח"ג עמ' קצה). הרבי מפקפק בכשירות לחבר קינות אפ"י ע"י סופר חרדי (כמשה פראגר), שכן "התקינו את הקינות גדולי ישראל האמיתיים שבכל דור ודור, וכגון רבי אליעזר הקליר ורבי יהודה הלוי... ואחריהם רבנו גרשם מאור הגולה ורבנו שמעון הגדול... הש"ך והתוי"ט... והם שידעו לקונון... ולפעול בתוך תוכיות הנפש הישראלית. ואין מגמת הקינות רק לעורר רגשי הבכי והצער הגשמיים בלבד, והענין הוא רוחני גבוה מעל גבוה, ולזו המדרגה זכו הראשונים כמלאכים..."

10. אמירה זו סותרת את המכתב שכתב האדמו"ר מקלויזנבורג (ר' לעיל הערה 8).

בכרך יט של קבצי 'נועם' שהוציא הרב כשר, שהופיע בשלהי תשל"ז נאמר בעמוד האחרון: "בעת שהמאמר היה כבר בדפוס (=הכוונה למאמר פרוגרמטי בנדון של הרב כשר עצמו, כפי שהובטח ב'המודיע'), נתפרסם כי ראש הממשלה מר מנחם בגין הציע לרבנים להעביר את יום הזיכרון מיום כ"ז בניסן לתשעה באב, ורבנים הסכימו על זה. והיות ונתפרסמו הרבה מאמרים ודעות בנושא זה, החלטנו לא לפרסם כעת את המאמר עד שיתבררו העניינים". לדעתי, בכך נסתם הגולל על פעילותו זו של הרב כשר. הוא קיבל את הדעה, אשר האמין בה מלכתחילה, כי מסכת זו תסכון אך ורק עם תיוולד בבית המדרש החסידי והשיבתו. כל עירוב-חולין, דהיינו קינות שאינן פרי עטם של גדולי ישראל, וכן אימוץ הרעיון ודחיפתו ע"י גורמים ממלכתיים שאינם שלמי-אמוני ישראל - רק ירחיקו את המימוש.

ה. ואנחנו?

ואנחנו? דומה כי בחלוף השנים קינות-שואה מחלחלות לקהילות שונות וחרדיות בכללן (ביזרון-משה' בירושלים מצאתי ערב ת"ב צרורות של עלי קינות כאלו מתגלגלים על השולחנות).

יש מקום כי רבני קהילות יטלו יזמה ליתקוף את הנושא; לערוך קונטרס קינות אחיד וליהרצו ללא שהות. ועדה חשובה תתמודד עם שאלת אישיותם של מחברי הקינות ותכניהן, ויפה שנה אחת קודם.

